

Nr 16.

Ankom till riksdagens kansli den 11 mars 1929 kl. 4 e. m.

Utlåtande i anledning av väckta motioner om skrivelse till Kungl. Maj:t angående en effektiv rättsordning för frilösning av sociala arrendejordbruk, tryggad genom lag, ledd av samhället och stödd av expropriationsrätt.

Andra lagutskottet har till behandling förehåft två inom riksdagen väckta, till lagutskott hänvisade motioner, nr 184 i första kammaren av herr *Lindhagen* och nr 315 i andra kammaren av herr *Wiklund* i Byske *m. fl.*

I motionerna har hemställts, att riksdagen beträffande frilösning av sociala arrendejordbruk ville hos Kungl. Maj:t begära förslag till ändamålets vinnande genom en effektiv rättsordning, tryggad genom lag, ledd av samhället och stödd av expropriationsrätt.

Beträffande de skäl, motionärerna anfört till stöd för sin hemställan, får utskottet hänvisa till motionerna.

Historik.
Norrlands-
kommitténs
betänkande
den 27 okto-
ber 1904.

Spörsmålet om tvångsavlösning av arrendejordbruk upptogs redan av reservervanter inom norrlandskommittén. I sitt den 27 oktober 1904 avgivna betänkande framlade denna kommitté bland annat ett förslag till lag angående vissa åtgärder för beredande åt enskilda jordbrukare i Norrland och Dalarna av lämpliga odlingslägenheter, i vilket lagförslag tvångsavlösen ingick som yttersta medel. Förslaget hade avseende å jord, tillhörig bolag, förening eller enskild person, som ej vore mantalsskriven å fastigheten samt besuttede den huvudsakligen för att tillgodogöra sig skogsavkastningen. Två ledamöter av kommittén (herrar C. Lindhagen och J. Bromée) ifrågasatte i sin reservation en utsträckning av lagförslaget att avse bland annat expropriation av redan bestående bondelägenheter för upplåtelse till jordbrukare. Förslagen föranledde icke någon proposition i ämnet från Kungl. Maj:ts sida.

Riksdagarna
1909—1912.

Frågan om expropriation för jordbruksändamål kom några år senare genom motioner under riksdagens prövning. Under åren 1909, 1910, 1911 och 1912 framfördes nämligen motionsvis förslag om att ytterst genom expropriation bereda bl. a. torpare, bolagsarrendatorer och andra på liknande sätt beroende jordbrukare å enskilda domäner tryggad förfoganderätt över jordbruket med nödiga tillbehör. Motionerna vunno emellertid ej riksdagens bifall.

Torpkommissionen upptog i sitt den 6 maj 1911 dagtecknade betänkande frågan om avlösning av torplägenheter, ytterst genom expropriation, till övervägande. Kommissionen framhöll härutinnan, att, ehuru kommissionen fullt behjärtade den betydelsefulla frågan om torpareklassens bevarande genom sådana torps förvandling till egna hem med äganderätt, vilka härför vore lämpliga, den dock icke ansåg, att sådana utomordentliga statsintressen därvid stode på spel, att en tvångsavlösning vore berättigad.

Torpkommissionens betänkande den 6 maj 1911.

I samband med Kungl. Maj:ts propositioner med förslag till ny allmän expropriationslagstiftning vid 1913, 1916 och 1917 års riksdagar, likasom ock vid riksdagarna 1914 och 1915, väcktes ånyo motioner om expropriation för jordbruksändamål, men vunno motionerna ej riksdagens bifall.

Riksdagarna 1913—1917.

I sitt den 30 december 1915 avgivna betänkande angående jordförhållandena i Värmlands län hemställde jordundersökningens majoritet (herrar Lindhagen och Å. Ingeström), att frågan om social expropriation för bl. a. jordbruk måtte upptagas till behandling samt lösas till förmån för en sådan rätts ernående i skälig omfattning under lämpliga former och på för alla betryggande villkor, samt att, för den händelse en dylik lagstiftning inskränktes till vissa delar av riket, Värmlands län måtte i varje fall inbegripas i densamma.

Jordundersökningen den 30 december 1915.

En ledamot av jordundersökningen (herr C. Ros) förklarade sig icke kunna biträda det sålunda avgivna förslaget.

I anslutning till det medelst proposition vid 1918 års riksdag framlagda förslaget till ensittarlag väcktes vid riksdagen motion om skrivelse till Kungl. Maj:t av bland annat det innehåll, att Kungl. Maj:t ville låta utreda och, i den mån utredningen därtill föranledde, för riksdagen framlägga förslag om ytterligare åtgärder i ändamål att för jordbrukets upprätthållande och utveckling och brukarnas frigörelse från beroende i erforderliga fall och under för framtiden betryggande villkor åstadkomma avlösning av torpare, bolagsarrendatorers och vederlikars jordbruk på enskilda domäner.

Riksdagen 1918.

Lagutskottet avstyrkte motionen under framhållande av att det torde vara skäl att avvakta erfarenheten av den blivande lagens verkningar, innan ytterligare åtgärder i den av motionärerna angivna riktning vidtoges. Fyra ledamöter yrkade i reservation bifall till motionen. Andra kammaren beslöt i enlighet med denna reservation, medan åter första kammaren biföll utskottets hemställan.

I den av Kungl. Maj:t den 29 november 1918 tillsatta jordkommissionens uppdrag ingick bland annat att verkställa utredning, huruvida och i vad mån tvångsavlösning av jord för tillgodoseende av jordbruksändamål utöver vad för det dåvarande vore stadgat, borde på lagstiftningens väg genomföras. I anledning härav har jordkommissionen bland annat i sitt den 28 februari 1923 avgivna betänkande del VI avgivit principutlåtande om avlösning av vissa arrendejordbruk.

Jordkommissionen.

Till grund för detta utlåtande ligger en av kommissionen företagen enquête rörande södra och mellersta delarna av riket. I redogörelsen för denna har

Kommissionens enquête.

bland annat framhållits följande: Ehuru någon friköpning i större skala icke förekommit, vore dock en försäljning av arrendegårdar och torp till deras brukare icke någon alldeles okänd företeelse. Särskilt torpen syntes i en ganska stor utsträckning under de sista årtiondena hava försålts till sina brukare, men även egentliga arrendegårdar hade, om ock i mindre omfattning, varit föremål för friköpning. Att åtskilliga tusental jordbruk sålunda friköpts, kunde med ganska stor visshet antagas. I någon mera utpräglad grad hade emellertid icke hos arrendatorer och torpare å bolagsegendomar, fideikommiss och andra större jordkomplex framträtt något intresse att friköpa av dem brukade arrendegårdar och torp. Några utsikter därtill hade nämligen i regel icke ansetts föreligga. Det största hindret syntes vara antingen en allmän obenägenhet hos jordägarna mot att frånsälja något arrendebruk eller ock deras begränsade rätt att råda över jordegendomen (fideikommiss). För flertalet av här ifrågavarande arrendatorer stode jämväl prisfrågan som ett ööverstigit hinder mot friköpning. En arrendator eller torpare ägde i regel icke sådana ekonomiska resurser, att han kunde komma ut med att kontant erlægga den höga köpeskilling, som arrendebruket betingat. Inför valet mellan att skuldsätta sig för att bliva ägare till arrendebruket eller att sitta kvar som arrendator hade han icke sällan stannat vid det senare alternativet. Detta vore ock ganska förklarligt, då, såsom det allmänt uppgivits, jordlegan avsevärt understege räntan å saluvärdet för en arrendegård. Det vanligaste syntes vara, att jordlegan endast motsvarade hälften av nämnda ränta. Även andra omständigheter hade förorsakat, att brukarna i allmänhet icke hyste något intresse att med äganderätt förvärva den legda jorden. Många arrendatorer och ett än större antal torpare hade icke å sin arrenderade fastighet tillräckligt med betesmark och ej heller skog i sådan omfattning, att husbehovet fylldes. Farhågan att brukaren genom friköpning skulle gå miste om den för hans bärgning nödiga arbetsförtjänst, som han såsom legotagare kunde påräkna hos jordägaren, hade ävenledes avskräckt mången från tanken på friköpning.

I redogörelsen för enquêten har därefter anförts:

»Det för närvarande sålunda på grund av många orsaker i allmänhet ringa intresset hos här berörda arrendetagare för friköpning av deras arrendebruk, skulle emellertid, därest genom statsmakternas ingripande de här ovan antydda svåra hindren kunde utjämnas, utan tvivel förbytas i ett mycket starkt intresse hos många arrendatorer och torpare för att få förvärva av dem brukade gårdar. I första hand torde väl de gårdar, å vilka en och samma släkt, såsom ännu ofta är fallet, suttit sedan flera generationer tillbaka, son efter far, samt de gårdar, å vilka arrendatorerna (torparna) nedlagt stora kostnader och mycket arbete på grundförbättringar och byggnader, söka förvärfvas av de å arrendena sittande brukarna. Men även många andra arrendatorer och torpare skulle förvisso, därest ett friköpningsinstitut med gynnsamma villkor komme till stånd, begagna sig av möjligheten att bliva självägande.»

Obenägenheten mot försäljningarna har enligt enquêten framträtt mer eller mindre starkt hos olika grupper av jordägare. I detta avseende har det framhållits, att bolagen visat sig mest obenägna mot friköpning. De friköpningar, som, ehuru sparsamt, här och var ägt rum, hade i regel skett från de stora, i privatpersoners ägo befintliga godsen.

Angående motiven till denna jordägarnas obenägenhet mot försäljningar av arrendegårdar och torp har anförts följande:

För *bolagen* hade den huvudsakligaste anledningen varit farhågan att genom friköpning förlora en talrik bofast arbetarstam, vars ersättande skulle taga årtal i anspråk och komma att draga ofantliga kapitalutlägg. Bolagsjordbruken vore nämligen i allmänhet upplåtna på sådana villkor, att deras brukare vore skyldiga att för bolaget-jordägarens räkning utföra arbeten, ej endast i och för legans utgörande utan jämväl därutöver mot särskild ersättning. Bolagsarrendatorernas insats i det industriella arbetet i skogsbygderna vore sålunda mycket betydande, och i själva verket vore en stor del av dessa arrendatorer snarare att likställas med industriarbetare än med vad man i allmänhet förstode med arrendatorer. Blev dessa självägare, skulle bolagen icke kunna påräkna den jämna och säkra arbetstillgång, som erbjödes genom det nuvarande systemet. Under goda tider med rikliga arbetstillfällen skulle, tack vare de relativt små avstånd och goda kommunikationer, som kännetecknade Syd- och Mellansverige, de nya självägande småbrukarna söka sig ut till kanske mera givande arbeten. Bolagen måste under sådana förhållanden se sig om efter ny arbetskraft, som stode till deras regelbundna förfogande. För den skull måste givetvis åt de nya skogsarbetarna byggas nya bostäder samt nya stallrum åt hästarna etc. Åt de nykomna skogsarbetarna vore det dock ogörligt att upplåta några jordbruk, då sådana icke längre funnes att tillgå, sedan bolagen genom friköpningen förlorat sina inägojor. Dessa nya arbetare skulle alltså komma i en betydligt ogynnsammare ställning än sina företrädare. För de nya skogsarbetarnas och deras familjers uppehälle liksom för deras dragares måste bolagen därför sörja genom milslånga dyrbara livsmedelstransporter. Uppförande av tusentals nya skogsarbetarebostäder å bolagsskogarna, där bostadstillgången redan nu vore mycket knapp, komme givetvis att medföra oerhörda kostnader. Till nu anförda skäl komme jämväl andra, som gjorde bolagen obenägna mot friköpning. Bolagens arrendegårdar låge i regel inne i bolagens skogar. Dessa gårdar hade i flertalet fall tidigare tillhört enskilda personer. Bolagens strävanden hade emellertid oavlåtligt varit inriktade på att förvärva sådana, i bolagsskogarna inkapslade egendomar för att få ur arronderingssynpunkt tillfredsställande skogsfigurer. En friköpning av bolagens arrendegårdar skulle i ett mycket stort antal fall leda tillbaka till de förhållanden, som bolagen under årtionden strävat att få bort. Enskilda smärre jordägares ställen skulle ånyo komma att ligga instuckna här och var i bolagsmarkerna, till svårt förfång för bolagen. Där bolagen i ett eller annat fall skulle kunnat ställa sig benägna för friköpning, hade försäljningarna i regel strandat på svårigheterna för bolagen att lämna gårdarna gravationsfria.

Obenägenheten hos *godsägarna* mot friköpning vore företrädesvis att söka däri, att den med arrendebuket förenade skyldigheten för arrendatorn eller torparen att utgöra dagsverken till huvudgården vore av den största betydelse för driften av jordbruket å denna. Då erfarenheten visat, att småbrukarna i allmänhet icke ville göra dylika dagsverken, skulle en friköpning av dessa gårdar medföra, att godsägarna nödgades helt och hållet övergå till statarsystemet. För dessa nya statare skulle godsägarna vara nödsakade att uppföra bostäder vid huvudgårdarna. Det skulle åsamka dem stora kapitalutlägg, vilka de säkerligen icke kunde förvänta att få gottgjorda genom köpesummorna för de friköpta arrendegårdarna och torpen. Vad beträffade de arrendebbruk, vilkas brukare icke vore skyldiga att utföra någon arbetskyldighet, förefunnes väl icke nu anförda anledning till obenägenhet för friköpning. I den mån dessa arrendebbruk icke vore omgivna av huvudgårdens ägor eller vore belägna inne i till huvudgården hörande skogar, torde orsaken till jord-

ägarnas obenägenhet för en friköpning icke vara att söka i annat förhållande än den hos mången konstaterade motviljan mot att fränhända sig jordegendom, som under en längre tid varit i hans släkts ägo. Slutligen invercade även för godsägarna svårigheten att befria arrendegårdarna från inteckningar.

Kommissionens motivering för en friköpningsrätt.

I fråga om behovet av lagstiftning om avlösning av arrendebbruk har kommissionen anfördt:

Avlösning av vissa mindre arrendejordbruk innefattar en viktig utbyggning av den sociala arrendelagen. En social arrendelag har till uppgift visserligen att trygga en arrendator i besittning av jordbruket till gagn både för det senare och för brukaren och utan skada för jordägaren. Den kan dessutom, såsom norrlandskommittén erinrade, få den uppgiften att främja frivilliga avtal om jordens övergång med självständig rätt till arrendatorn. Detta senare blir i varje fall målet såsom varande den önskvärda slutliga lösningen på den föreliggande frågan.

Emellertid kan det befaras, att denna lösning icke skall kunna på frivillighetens väg uppnås eller icke ske på ett rättvist och tillfredsställande sätt. Svaren å jordkommissionens frågor äro i det stora hela samstämmiga härutinnan, att stor obenägenhet råder hos jordägare att avhända sig sina arrendejordbruk överhuvud taget. Det kan, såsom erfarenheten visar, likaledes befaras, att dylika jordbruk i varje fall icke komma att utbrytas i ett bärkraftigt skick. Därför erfordras en lag, som medger en av staten främjad och kontrollerad lösningsrätt till arrendatorernas förmån. Denna lagstiftning blir slutstenen i det nu förevarande komplexet av jordlagar.

Principerna för lagstiftningen.

I fråga om *lagens omfattning* har kommissionen framhållit följande: Det låge i sakens natur, att just de arrenden, som bleve föremål för den sociala arrendelagens skydd, också skulle kunna få avlösas. Föremål för avlösning borde således bliva arrendejordbruk, som ägdes av bolag eller förening för ekonomisk verksamhet; vidare arrendebbruk, tillhörigt enskild person, vilken icke vore mantalsskriven å fastigheten eller å därmed sambrukad fastighet och uppenbarligen besatte densamma huvudsakligen för att tillgodogöra sig skogsavkastningen eller eljest i spekulationssyfte, samt slutligen andra enskilda personer eller fideikommiss tillhöriga hemman, hemmansdelar, torp eller andra jordbrukslägenheter. Av sammanhanget med den sociala arrendelagen följde vidare, att av dylika arrenden rätten till avlösning icke heller borde avse andra än dem, som omfattade odlad jord, ej överstigande 25 hektar, samt inrösningsjord till en vidd av minst 4 hektar eller odlad jord till en vidd av minst 2 hektar. En skillnad mellan de båda lagarna syntes dock böra iakttagas. Det borde nämligen enligt kommissionens uppfattning i fråga om avlösningslagen uttryckligen betonas, att den finge omfatta endast sådant jordbruk, vilket på ett varaktigt sätt varit upplåtet på arrende. Då emellertid tvist lätt kunde uppstå, om ett jordbruk varit på ett varaktigt sätt upplåtet på arrende eller icke, syntes av praktiska skäl en viss minimitid för arrendeupplåtelsen böra fastställas till ledning för avgörandet. Denna tid borde lämpligen bestämmas till samma längd som minimiarrendetiden enligt den sociala arrendelagen eller 15 år.

Det hade ifrågasatts, att sådana arrendebbruk borde undantagas, vilkas innehavare ålagts att till huvudgården utgöra arbetsskyldighet, vilken fortfarande måste anses vara för huvudgården omistlig eller åtminstone välbehöflig. Kommissionen funne något tillräckligt bärande skäl icke kunna anföras för att beröva en stor mängd mindre jordbruksarrendatorer möjlighet att få tillösa sig jordbruket av den anledning, att mot deras önskan obligatorisk arbetsskyldighet ansåges fortfarande behöva upprätthållas i huvudgårdens intresse. Detta

behov av arbetskraft borde tillgodoses på ett annat ur de olika intressenas synpunkt fördelaktigare sätt.

Beträffande *omfattningen av den mark, som borde avlösas*, har kommissionen betonat, att avlösningen skulle ske icke blott för att bereda en fördel för någon viss person utan i all synnerhet för att skapa nya självständiga jordbruk, som för framtiden kunde äga bestånd och varaktighet; och har i detta avseende detaljerade uttalanden rörande innehållet i den förordade lagstiftningen av kommissionen gjorts.

Rätten till avlösning borde icke begränsas till någon viss kortare eller ens längre tidsperiod eller förbindas med föreskrift, att den endast finge göras gällande exempelvis vid arrendetidens utgång. Arrendator borde äga rätt att själv välja den tidpunkt, som för honom vore i ekonomiskt hänseende eller annorledes lägligast. Såsom vederlag för den arrendatorn i arrendelagen tillerkända rätten till förnyat arrende skulle jordägaren dock äga rätt att påfordra, att avlösning skulle hava ägt rum inom viss tid vid äventyr, att optionsrätten eljest förfölle.

I fråga om *avlösningens rättens organiserande* har kommissionen framhållit, att staten borde uppträda såsom målsman för arrendatorn samt vidtaga alla erforderliga åtgärder för avlösningens utförande, förskottera utgifterna och överlämna det slutliga jordbruket klappat och klart till arrendatorn, vilken sedan i sin ordning borde ersätta kostnaderna till staten genom att övertaga dem i form av ett amorteringslån med långa betalningsterminer och minsta möjliga ränta. Den närmaste ledningen borde uppdragas åt jordkommissioner i varje län. Med dessa borde medverka, där så erfordrades, jordkommittéer i de särskilda socknarna eller kommunalnämnderna för det fall, att jordkommittéer ej inrättats. Jordkommittéerna borde utses av kommunalfullmäktige, eller, där sådana ej finnes, av kommunalstämman. Över det hela borde stå en central ledning.

Angående *förfarandet vid tvångsavlösning* har kommissionen anfört: Någon avlösning av ett arrendejordbruk borde icke få äga rum annat än på begäran av vederbörande arrendator. Emellertid kunde det vara lämpligt, att vederbörande jordkommission på förhand sökte göra sig förtrogen med den omfattning, i vilken avlösning inom dess område kunde vara att förvänta enligt lagens föreskrifter. Kommissionen borde därför till sin ledning upprätta en förteckning över samtliga jordbruk, som till äventyrs kunde bliva föremål för avlösning. När ansökan från arrendator inkommit till jordkommission, borde denna ofördröjligen upptaga frågan till behandling samt verkställa en förundersökning och på denna grund inleda underhandlingar i första hand om frivillig uppgörelse, för vilka både jordägaren och arrendatorns samtycke erfordrades. Denna förundersökning borde föregås av en sakkunnig besiktning av själva marken, i den mån sådan ansåges nödig. Träffades frivillig uppgörelse, skulle jordbrukets område på kommissionens föranstaltande utbrytas genom laga lantmäteriförrättning. Kunde frivillig överenskommelse ej ske, ägde jordkommissionen under förutsättning av arrendatorns bifall vidtaga åtgärder för jordbrukets utbrytande genom tvångsavlösning. Beträffande förfarandet vid denna förrättning borde ensittarlagens huvudlinjer lämpligen kunna bibehållas. I likhet med nämnda lag borde sålunda åt en särskild avlösningnämnd anförtros *dels* avgörandet om expropriation skulle få äga rum, *dels* bestämmandet, huru mycket och vilka slag av mark med tillbehör skulle för det speciella fallet tilläggas jordbruket, *dels* fastställandet av expropriationsersättningen och *dels* utläggandet på marken av de definitiva gränserna. Då åt förrättningen borde tilläggas verkan av laga lantmäteriförrättning, borde ordföranden i nämnden utgöras av en lantmätare, vilken länsstyrelsen på ansökan av jordkommissionen förordnade för varje särskilt fall. Till leda-

möter i avlösningsnämnd borde inom varje kommun av kommunalfullmäktige eller, där sådana ej finnes, kommunalstämman utses tre, högst fem personer för en tid av fyra år. Bland dessa skulle ordföranden, då fråga om avlösnings- av arrendebruk väckts, tillkalla de två till förrättningsstället närmast boende. Där någon av parterna så önskade, skulle därjämte i nämnden inträda två ledamöter, av vilka en utsåges av jordägaren och en av arrendatorn eller på dennes uppdrag av jordkommissionen bland de ledamöter i expropriationsnämnder, om vilka stadgas i 23 § andra stycket av allmänna expropriationslagen. Klagan över nämndens värdering av marken skulle ej få äga rum. I övrigt skulle klagan över nämndens beslut äga fullföljas till ägodelningsrätten.

I fråga om *ersättningen för avlöst arrendebruk* har kommissionen anført: Löseskillingen borde bestämmas med ledning av taxeringen efter det värde, vartill uti orten jord av ifrågavarande läge och beskaffenhet kunde anses böra skäligen uppskattas. Förhöjning utöver taxeringsvärdet borde endast undantagsvis få äga rum. Härvid borde vidare iakttagas, *att* åbyggnader, som uppförts av den arrendator eller hans hustru, som innehade arrendejordbruket vid tiden för avlösnings, eller av deras förfäder eller eljest av föregående nyttjanderättshavare, vars rätt övergått å sagda arrendator eller hans hustru, utöver vad enligt avtal ålegat dem och för vilka veterligen jordägaren ej lämnat gottgörelse, skulle avstås utan ersättning; samt *att* för nyodlingar eller andra jordförbättringar, som på ett varaktigt sätt förökade fastighetens värde och som utförts eller ersatts av nu nämnda personer, skulle ersättning tillgodoräknas arrendatorn.

Slutligen har föreslagits, att om mark, som tillhörde bolag eller skogsspekulant, blivit av kronan genom avvitrning eller storskifte donerad till landets uppodling och bebyggande eller av kronan givits till industriens eller bergsbrukets understöd, och jorden ej numera tjänade det avsedda ändamålet, skulle i ersättningen ske ett avdrag av 25 procent.

I fråga om *kostnaderna för avlösningsförrättningen* har kommissionen ansett, att deras läggande helt och hållet på staten vore varken rättvist eller ändamålsenligt. Om jordägaren utan fog bestritt avlösnings eller gjort ogrundade invändningar mot expropriationens omfattning, borde han jämlikt grunderna i 21 kap. rättegångsbalken kunna åläggas att vidkännas de av dylika invändningar föranledda särskilda kostnader.

Kommissionen har ansett, att några särskilda föreskrifter rörande *formen för jordbrukets slutliga överlåtelse* till vederbörande arrendator icke behöfde stadgas i denna lag. Det vore tillfyllest med ett uttalande, att jordbruk, som avlösts, bleve statens egendom samt därefter i regel omedelbart överlättes av staten i den ordning, som för överlåtelse av kronojord vore särskilt stadgad. Företrädesrätt till upplåtelse av frilöst arrendejordbruk borde, såsom redan nämnts, tillkomma arrendatorn eller, därest han avlidit, hans hustru, bröstarvingar eller adoptivbarn. Garanti borde i någon form givas för att genom statens medverkan avlöst jordbruk fortfarande upprätthölles och att jorden ej sedan utan tillstånd avyttrades till andra ändamål. Detta hade varit avsikten med den s. k. trygga besittningsrätten. Om upplåtelsen åter tilläventyrs skedde med äganderätt, måste ändamålet med avlösnings på andra vägar upprätthållas.

Slutligen borde någon utväg givas att kunna även vid frivillig uppgörelse befria utbrutet jordbruk från de i huvudfastigheten beviljade inteckningar.

*Reservationer
inom jord-
kommis-
sionen.*

Jordkommissionens principuttalande har omfattats av herrar Lindhagen, Ingeström, Johansson i Uppmälby och Pettersson i Hällbacken. Emellertid har flertalet av dem uttalat skiljaktighet på en eller flera punkter.

Herr *Lindhagen* har framlagt ett särskilt utkast till lag om avlösning av osjälvständiga jordbruk samt förbättring av ofullständiga jordbruk. Detta företer i flera viktiga avseenden olikheter mot principuttalandet. Han har sålunda beträffande lagens omfattning ansett, *att* arrendejordbruk å huvudgård, tillhörig bolag, ekonomisk förening eller skogsspekulant, borde kunna avstås oavsett jordbrukets storlek, *att* arrendejordbruk å kameralt självständig fastighet, lydande under huvudgård, skulle, oavsett vem som vore ägare till fastigheterna, kunna avstås, därest jordbrukets odlade jord ej överstege 25 hektar, *att* arrendebruket å torp eller annan kameralt osjälvständig jordbrukslägenhet skulle, oavsett vem som vore ägare till huvudfastigheten, kunna avstås, därest jordbrukets odlade jord ej överstege 25 hektar samt jordbruket omfattade odlad jord jämte ängs- eller hagmark till en vidd av minst 2 hektar, ävensom *att* under vissa betingelser jämväl bolag eller skogsspekulanter tillhöriga jordbruk, som visserligen icke vore upplåtna på arrende, men ändock hade enahanda karaktär, skulle kunna avstås. Vidare har denne reservant ansett, *att* stödsöksområde också skulle kunna utbrytas, *att* Konungen skulle berättigas att i mån av behov och efter olika orters förhållanden meddela särskilda föreskrifter rörande omfattningen av marktilldelningen, *att* jordkommissionen skulle äga taga initiativ till avlösning, *att* avlösningsnämnden skulle inskränkas till att utgöras av tre personer med iakttagande särskilt, att länsstyrelsen och parterna ej skulle erhålla något inflytande på nämndens sammansättning, *att* frågan, huruvida tvångsavlösning finge äga rum, samt omfattningen av det, som skulle utbrytas, skulle i anslutning till allmänna expropriationslagen direkt eller i sista hand förbehållas den lagstiftande makten eller regeringen och icke domstolarna, samt *att* särskilda värderingsgrunder vid tvångsavlösning skulle tillämpas beträffande odlingsbar mark och växande skog m. m.

Herr *Ingeström* har anmält skiljaktig mening i fråga om nedsättning i ersättningsbeloppet vid tvångsavlösning av jord, som vore att hänföra till viss donationsjord från kronan.

Herr *Pettersson* har instämt med herr *Lindhagen* därutinnan, att frågan huruvida tvångsavlösning finge äga rum samt omfattningen av det, som skulle utbrytas, borde i anslutning till allmänna expropriationslagen direkt eller i sista hand förbehållas den lagstiftande makten eller regeringen och icke domstolarna.

Herrar *Ehrenborg* och *Jansson* i Edsbäcken hava för sin del framlagt ett särskilt utkast till lag om rätt i vissa fall för arrendator att inlösa på arrende innehaft område. I sin motivering till detta hava de anfört bl. a. För friköpningsrätt borde fordras, bland annat, *att* arrendebruket varit på ett stadigvarande sätt upplåtet på arrende, *att* det under rätt avsevärd tid innehaft av den nuvarande innehavaren eller hans närmaste anhöriga samt *att* genom det sammans avlösande ej avsevärd skada komme att tillskyndas jordägaren. Det syntes uppenbart, att arrendatorn borde erhålla äganderätt till friköpt område. Han borde själv vidkännas kostnaderna för friköpningen, varvid han dock borde erhålla ett verksamt understöd vid själva friköpnings genomförande, lämpligast, i den mån tillgång därtill finnes, genom låneunderstöd av egenhemsmedel.

I enlighet med de grunder, som sålunda angivits, har i utkastet föreslagits, att, därest ett för idkande av jordbruk på arrende upplåtet område omfattade odlad jord till en ytvidd av högst tjugufem hektar och däri inginge inrösningsjord till en vidd av minst fyra hektar eller ock odlad jord till en vidd av minst två hektar samt området vid arrendeavtalets ingående ägdes av bolag eller förening för ekonomisk verksamhet eller, där annan var ägare därtill, utgjordes av torp eller annan under huvudgård lydande lägenhet, hemman eller hemmansdel, skulle arrendatorn vara berättigad att tillösa sig om-

rådet, under förutsättning att området den 1 januari 1924 under mer än trettio år i följd innehafts av annan än jordägaren samt därav under mer än femton år av arrendatorn eller arrendatorns maka eller enderas skyldemän i rätt upp- eller nedstigande led eller adoptant eller adoptivbarn.

Att tiderna ej skulle löpa efter den 1 januari 1924 stode — framhöllo reservanterna — i samband därmed, att efter nämnda dag slutet arrendeavtal ej ovillkorligen skulle grunda friköpningsrätt. En motsatt princip skulle i alltför hög grad göra jordägarna obenägna för förnyade upplåtelser. Det torde jämväl vara en stor fördel, att frågan, huruvida friköpning skulle göras gällande eller ej, bleve avgjord under den vid lagens ikraftträdande löpande arrendeperioden. För att arrendatorn ej alltför snart efter lagstiftningens genomförande skulle nödgas, om han ville friköpa, hava hela löseskillingen disponibel, vilket ofta, om den återstående arrendetiden vore kort, skulle för honom medföra svårigheter, hade i utkastet tidpunkten för löseskillingens nedsättande framflyttats till en dag, belägen någon tid efter lagens ikraftträdande och förslagsvis satt till den 14 mars 1927. Arrendatorns rätt att friköpa hade däremot ej inskränkts till att endast kunna göras gällande vid arrendetidens utgång.

Förfarandet har i utkastet anordnats i huvudsak i överensstämmelse med ensittarlagen. Godemännen borde av parterna utväljas bland dem, som vore valbara till ledamöter i expropriationsnämnder inom länet.

Beträffande grunderna för värderingen har i utkastet hänvisats till expropriationslagen. Därvid skulle dock iakttagas, att vid uppskattning av områdets värde ej skulle medräknas förbättring, vilken marken vunnit genom arbete, eller kostnad, som arrendatorn eller föregående nyttjanderättshavare, vars rätt övergått å denne, nedlagt å marken utöver vad honom ålegat enligt vad vid upplåtelsen avtalats eller uppenbarligen varit förutsatt.

Herrar *Olsson* i Kullenbergstorp och *Wohlin* hava avgivit ett särskilt principutlåtande, däri de bland annat anført: Tillämnade förändringar i den allmänna nyttjanderättslagen borde först utarbetas samt föreläggas statsmakterna, innan man toge spörsmålet om friköpningslagstiftningen under detaljerad omprövning. Ändamålsenligast syntes vara att låta friköpningsrätt inträda vid utgången av den arrendetid, som löpte, då friköpningslagen trädde i kraft, men dessförinnan hava genom införandet av en arrendelagstiftning för bolagsarrendatorer även i mellersta och södra delarna av landet i huvudsaklig överensstämmelse med den norrländska arrendelagen och alltså med viss längre minimiarrendetid förebyggt möjligheten, att arrendatorerna i dessa delar av landet ställdes inför valet av friköpning eller fortsatt arrende redan efter kort tid och möjligen under mindre gynnsamma konjunkturen på jordbrukets område. En sådan anordning kunde visserligen icke förordas med avseende å arrendatorer under enskilda gods, men detta förhållande spelade så till vida en mindre roll, som friköpningsrätten för arrendatorer av jord, tillhörig enskilda personer, som icke vore s. k. skogsspekulanter, redan av helt andra skäl måste vida starkare begränsas än friköpningsrätten för arrendatorer av jord, tillhörig bolag, ekonomiska föreningar och skogsspekulanter. Såsom allmänna grundsatser för en blivande friköpningslag ville reservanterna framhålla, att friköpningsrätten borde, såsom redan antytts, till huvudsaklig del gälla nyttjanderättshavare å jord, tillhörig aktiebolag, förening för ekonomisk verksamhet samt enskild person, vilken uppenbarligen besuttede fastigheten huvudsakligen för att tillgodogöra sig skogsavkastningen och icke vore mantalsskriven å fastigheten eller å fastighet, som vore i sambruk med densamma. Det kunde emellertid icke förordas, att alla arrendatorer av sådan jord skulle komma i åtnjutande av en friköpningslags förmåner. Nyttjanderättshavare, vilka icke inbegreps i den särskilda arrendelagstiftningen för arrendatorer på bolags-

jord, kunde givetvis än mindre tillerkännas någon friköpningsrätt. Bland alla de nyttjanderättshavare, som komme att tryggas i sin ställning genom arrendelagstiftningen, funnes säkerligen ett visst antal, vilkas fastigheter vore så belägna med hänsyn till bolagens mera sammanhängande och viktigare skogskomplex, att de måste åtnöjas med den särskilda arrendelagstiftningen och icke heller kunde tilldelas friköpningsrätt. Vid friköpningslagstiftningens utformning måste nämligen stor hänsyn tagas till att den bestående jordfördelningen icke skadades till allvarligt men för skogsdriftens rationella bedrivande. Slutligen måste de skogsbesittande bolagen jämväl tillerkännas rätt att behålla ett lämpligt antal på lämpliga platser belägna arrendeställen för sina skogsförvaltare och andra nödiga tjänstemän. Med avseende å nyttjanderättshavare å enskild jord måste friköpningslagstiftningen än starkare begränsas. Lagstiftningen kunde endast komma i fråga med avseende å utgårdar, strögods samt andra från huvudegendomarna mera avskilt liggande arrendegårdar och förutvarande torp, vilkas ekonomiska sammanhang med huvudgårdarna praktiskt taget upphört vid tidpunkten för friköpningslagstiftningens ikraftträdande. Arrendegårdar och torp, varifrån arbetsprestationer utgjordes till huvudgården, kunde i anslutning till denna uppfattning icke komma i fråga för friköpning. Ej heller kunde friköpningsrätt utsträckas till sådana nyttjanderättsområden, vilka hade ett sådant läge på marken, att deras fränskiljande från huvudegendomen skulle medföra olägenhet eller intrång för den nas jordbruk eller skogsbruk. Såväl då fråga vore om nyttjanderättshavare under bolag, ekonomiska föreningar och skogsspekulanter, som då det gällde nyttjanderättshavare å enskild jord borde som princip uppställas, att friköpningsrätt skulle medgivas, endast för såvitt vederbörande nyttjanderättshavare antingen själv brukat fastigheten under en viss, väl avvägd minimitid eller ock övertagit fastigheten från närskyllda i rätt uppåtstigande led eller syskons avkomling, och fastigheten sålunda varit under en viss sådan minimitid arrenderad och brukad av samma släkt. En viktig principfråga vore frågan om det värde, efter vilket lösen skulle utgå. Efter övervägande av de motsatta synpunkter, som här framställde sig, hade reservanterna kommit till den uppfattningen, att fastigheterna i fråga borde kunna avlösas efter samma grunder som vid hypoteksföreningarnas nuvarande värderingar, då fråga vore om sökt hypotekslån. Givetvis borde de friköpta områdena överföras till arrendatorerna med äganderätt. Vidare ville reservanterna erinra, att lagstiftningen borde hava en viss begränsad giltighetstid, d. v. s. friköpning skulle endast kunna äga rum vid tidpunkterna för utlöpande arrendeperioder under en viss, till sin längd fixerad tidrymd från friköpningslagens ikraftträdande. Reservanterna hade tänkt sig denna tidrymd kunna komma att bestämmas till två eller högst tre årtionden. Slutligen torde betonas, att bestämmandet av de nyttjanderättsområden, vilka skulle kunna friköpas, icke kunde överlämnas åt mer eller mindre lösligt sammansatta samt för jordbruksförhållanden och skogsindustriella synpunkter främmande kommissioner eller därmed närsläktade organ. Därest den s. k. jordstyckningskommissionens förslag till länsägodelningsrätter i oförändrad form eller med acceptabla modifikationer främdeles skulle komma att förverkligas, syntes dessa länsägodelningsrätter lämpligast även för den uppgift, varom nu vore fråga. Blev sådana ägodelningsrätter icke inrättade, så måste avlösningsnämnderna sammansättas efter liknande grundsatser som förenämnda länsägodelningsrätter. Självfallet vore, att de ifrågavarande nämndernas beslut borde kunna överklagas hos vederbörande underrätt samt att klagorätt borde medgivas till högre domstolsinstanser upp till högsta domstolen, även med avseende å de värderingar, som skulle ligga till grund för avlösningssummornas fastställande.

Yttranden
över jord-
kommissionens
förslag.

Över jordkommissionens betänkande hava yttranden avgivits av samtliga länsstyrelser utom länsstyrelsen i Blekinge län ävensom av lantbruksstyrelsen. Länsstyrelserna i Södermanlands, Östergötlands, Gotlands, Västmanlands, Gävleborgs och Jämtlands län hava därvid fogat infortrade yttranden från respektive läns hushållningssällskaps förvaltningsutskott samt länsstyrelsen i Jönköpings län åberopat yttranden från dels landstinget dels ock hushållningssällskapets förvaltningsutskott inom länet.

Av dessa myndigheter har endast länsstyrelsen i Skaraborgs län förklarat sig icke hava något att erinra mot principuttalandet. Övriga myndigheter hava ställt sig avvisande däremot, därvid särskilt framhållits, att det ej förefunnes något behov av en friköpningslag, samt att den ifrågasatta lagstiftningen skulle innebära ett alltför starkt ingrepp i äganderätten och medföra betänkliga konsekvenser av olika slag.

Riksdagen
1924.

Vid 1924 års riksdag yrkades i likalydande motioner nr 92 i första kammaren och nr 173 i andra kammaren, att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställa, att Kungl. Maj:t ville skyndsamt för riksdagen framlägga förslag till lag om tvångsavlösning av arrendejordbruk, avfattat i enlighet med vissa i motionerna angivna riktlinjer.

Över motionerna avgav andra lagutskottet utlåtande nr 37, däri utskottet hemställde, att motionerna icke måtte till någon riksdagens åtgärd föranleda. Till motivering av sin avstyrkande hemställan anförde utskottet följande:

Ur såväl nationalekonomiska som sociala synpunkter måste det anses i stort sett vara en synnerligen önskvärd utveckling, att de självägande jordbrukarnas antal ökas genom att arrendatorer och andra brukare av annans jord med äganderätt förvärva de områden, som de nyttja. Huru de bestämmelser, som reglera arrendeförhållandet, än utformas, torde detta ändock på grund av sin egen natur aldrig för arrendatorn kunna medföra samma trygga och oberoende ställning, som äganderätten till jorden skänker. Härav blir ock en följd, att hos en arrendator mera sällan är till finnandes den omsorg om jordbruket och det intresse för jordens förbättrande i olika avseenden, som merendels utmärker den självägande jordbrukaren.

Enligt vad erfarenheten givit vid handen, har ock under årens lopp i ej ringa utsträckning fortgått en naturlig frigörelseprocess, varigenom arrendegårdar och torp, vilkas belägenhet ej därför utgjort hinder, efter hand överförts till självständiga jordbruksenheter. Att dylika friköp icke tagit än större omfattning, synes åtminstone till en del hava berott på de svårigheter, som mött för mången arrendator vid köpets finansiering. Kunde i detta avseende lättnader på ett eller annat sätt beredas arrendatorerna, skulle friköpen av arrendegårdar och torp med all sannolikhet bliva än talrikare. Vid sådana köp kunna vanliga egnahemslän enligt gällande bestämmelser endast tillhandahållas i begränsad omfattning. En utvidgning av egnahemslånerörelsen i detta avseende likasom andra statliga åtgärder till underlättande av överföringar på frivillighetens väg av arrendejordbruk till självägare skulle tvivelsutan verka i hög grad stimulerande i friköpshänseende. En reformerad skifteslagstiftning kan härvid i sin mån antagas komma att befordra försäljningar av frånstyckade arrendejordbruk. Inför spörsmålet, huruvida staten härutöver bör, såsom jordkommissionen och motionärerna förordat, genom tvångsåtgärder befordra arrendejordbrukens övergång till respektive arrendatorer, kan man åter enligt utskottets mening hava anledning till betänksamhet.

Att, där ett viktigt statsintresse det fordrar, den enskilde jordägaren bör vara skyldig att mot ersättning avstå sin jord, är en i vår rätt redan erkänd grundsats. Ett sådant ingrepp i den enskildes äganderätt, som ett expropriationsförfarande givetvis innebär, synes emellertid icke böra ifrågakomma, därest det icke uppbäres av ett så starkt behov, att dettas tillgodosende uppväger de menliga följderna av ingreppet. Kan det förväntas, att behovet på frivillighetens väg varder i huvudsak tillgodosett, lära dylika tvångsbestämmelser ej böra tillgripas.

Den ifrågasatta lagstiftningen är avsedd att omfatta alla arrendejordbruk, varå den av jordkommissionen och motionärerna föreslagna sociala arrendelagstiftningen skulle äga tillämpning. Avlösningen skulle sålunda omfatta alla bolag, ekonomiska föreningar och s. k. skogsspekulanter tillhöriga fastigheter, därå finnes odlad jord till ytvidd av 2—25 hektar, ävensom andra enskilda personer och fideikommiss tillhöriga, under huvudgård lydande hemman, hemmansdelar, torp och andra jordbrukslägenheter av angiven storlek. Det är således ett friköpningsverk av betydande dimensioner, som här ifrågasättes. Enligt kommissionens egna beräkningar skulle avlösningen efter kortare eller längre tid kunna komma att omfatta mera än 30,000 arrendejordbruk. Då finansieringen av denna avlösning i väsentlig mån skulle ske genom statens melankomst, ligger det i öppen dag, vilken påfrestning härigenom skulle åsamkas statskassan. Någon beräkning av de anslag, som från statens sida härför skulle erfordras, eller plan för finansiering i övrigt har ej av jordkommissionen eller motionärerna lämnats. Det läres emellertid kunna anses för visst, att redan av statsfinansiella skäl en ej ringa begränsning av det tänkta friköpningsverkets omfattning bleve erforderlig.

Att alla ifrågavarande brukare förhjälpas att bli självägare, läres ur allmän synpunkt ej heller vara önskvärt. Det torde icke böra förbises, att mången arrendator icke torde äga förutsättningar att utan det stöd, han såsom arrendator ofta nog kunnat påräkna från jordägarens sida, göra det egna jordbruket ekonomiskt bärande. Såsom av flera myndigheter framhållits, torde sålunda en viss fara förefinnas, att genom en friköpning av sådan omfattning och med så ringa garantier för vederbörande förvärvares lämplighet såsom självägande jordbrukare, som det föreliggande förslaget innebär, det skulle endels skapas en klass ekonomiskt svaga småbrukare, vilka för sin fortsatta existens vore hänvisade att lita till statsmakternas hjälpsamma omsorg. Givetvis måste här ett naturligt urval äga rum.

Även i ett annat hänseende torde en begränsning av den ifrågasatta avlösningen av arrendejordbruk vara erforderlig. Att jordkomplex med en mångfald ständigt utarrenderade gårdar icke ur social synpunkt är någon önskvärd företeelse, därom torde meningsskiljaktigheter näppeligen råda. Ett avlösande av dessa mindre arrendegårdar i avsikt att öka de självägande böndernas antal synes utskottet vara en åtgärd, som för det allmänna merendels måste framstå såsom gagnelig. Annorlunda kan det däremot te sig ur vederbörande jordägarers synpunkt. Medan somliga brukningsenheter utgöra naturliga styckningsobjekt, vilkas frånskiljande från huvudegendomen icke kan medföra olägenhet eller intrång för dennas vare sig jord- eller skogsbruk, ställer sig åter frågan om friköpning helt annorlunda i fråga om arrendegårdar och torp, från vilka väsentliga arbetsprestationer utgöras till huvudgården eller vilkas friköpning på grund av deras läge i förhållande till huvudfastigheten eller av andra orsaker skulle vara ägnad att medföra avsevärt men vid nyttjandet av denna.

Att emellertid för närvarande hos jordägarna skulle förefinnas någon mera allmän obenägenhet mot frivilliga försäljningar av sådana arrendejordbruk, som icke av en eller annan anledning äro för det av dem drivna jord- eller skogsbruket svärmistliga, därom är utskottet icke övertygat. Anledningen sy-

nes tvärtom vara att antaga, att, sedan den undersökning, som ligger till grund för jordkommissionens betänkande, år 1920 verkställdes, det inträtt en bestämmd förskjutning i hithörande förhållande. I flertalet av yttrandena över kommissionens förslag har sålunda vitsordats att utbud av torpställen och mindre arrendegårdar i stor utsträckning föreligga från bolags och enskilda jordägares sida.

Visserligen torde det härvidlag kunna anmärkas, att en av den ifrågavarande lagstiftningens viktigaste uppgifter är att öppna möjlighet för en arrendator att förvärva just det område, som han själv och kanske före honom hans släkt under avsevärd tidrymd brukat och vid vilket han med traditionens band är varmt fästad, samt att sådan möjlighet törhända ej alltid förefinnes utan det maktmedel, som den nu ifrågasatta lagstiftningen är avsedd att bereda. Härutinnan vill utskottet emellertid erinra, att utskottet i annat med nr 36 betecknat utlåtande hemställt om en särskild, i åtskilliga avseenden för just ifrågavarande brukare gynnsammare arrendelagstiftning, vilken — förutom att den är ägnad att skänka större trygghet för och även i övrigt bättre tillgodose vederbörande brukares intressen — jämväl läser kunna förväntas skola indirekt hava till följd, att jordägarna mindre än hittills komma att ställa sig avvisande mot vederbörande brukares önskningsar att få lösa de av dem arrenderade fastigheterna. Då denna arrendelagstiftning således i sina verkningar kan väntas befördra det med den nu ifrågasatta lagstiftningen om tvångsavlösning avsedda syftet med den arrenderade jordens övergång till vederbörande arrendatorer, synes det utskottet föreligga fullgoda skäl för att verkningarna av den emotsedda arrendelagstiftningen avvaktas, innan ytterligare lagstiftningsåtgärder för det ifrågavarande syftet av statsmakterna vidtagas.

Utskottet vill därjämte erinra, att den av jordkommissionen och motionärerna förordade lagstiftningen om tvångsavlösning av arrendejordbruk, såsom flera myndigheter i sina yttranden utförligt belyst, icke kan undgå att skapa stor osäkerhet och olust hos de av lagstiftningen berörda jordägarna, vilket särskilt under nu rådande tryckta konjunkturer kan vara ägnat att medföra skada för jordbruksnäringen. Att även fastighetskrediten därav kan röna menlig inverkan, torde kunna anses för visst. Även av dessa skäl synes utskottet anledning föreligga, att riksdagen icke nu hos Kungl. Maj:t påkallar förslag till lagstiftning om tvångsavlösning av arrendejordbruk i enlighet med motionärernas hemställan.

Till utskottets hemställan voro emellertid fogade reservationer dels av sex ledamöter, vilka på angivna skäl hemställde, att riksdagen ville anhålla, att Kungl. Maj:t måtte skyndsamt för riksdagen framlägga förslag till lag om avlösning av arrendejordbruk, dels ock av ytterligare en ledamot utan angivet yrkande.

Vid ärendets behandling i kamrarna bifölls utskottets hemställan: i första kammaren med 65 röster mot 35 och i andra kammaren med 82 röster mot 77. Minoritetsrösterna tillföll framställda yrkanden om bifall till ovan först nämnda reservation.

Vid 1925 års riksdag väcktes åter motioner i ämnet.

I motionerna nr 166 i första kammaren och nr 171 i andra kammaren hemställdes nämligen, att riksdagen ville, i anslutning till norrlandskommitténs avsikter samt jordkommissionens framställningar, hos regeringen begära övervägande och förslag till en lagstiftning om frilösning av arrendejordbruk.

Motionerna behandlades av andra lagutskottet i sammanhang med två andra

inom riksdagen väckta motioner, nämligen nr 167 i första kammaren och nr 172 i andra kammaren. I dessa sistnämnda motioner hade hemställts, att riksdagen ville anhålla hos regeringen, att den med anledning av riksdagens skrivelse 1912 tillsatta åbokkommitténs betänkande måtte tagas under övervägande och för riksdagen framläggas det förslag, vartill detta betänkande borde till förmån för de av detsamma berörda åborna föranleda.

I sitt i ärendet avgivna utlåtande nr 32 anförde andra lagutskottet följande:

På sätt utskottet i sitt fjolårsutlåtande angående motionerna om tvångsavlösning av vissa arrendejordbruk framhöll, måste det anses i stort sett såsom en synnerligen önskvärd utveckling, att de självägande jordbrukarnas antal ökas genom att arrendatorer och andra brukare av annans jord med äganderätt förvärva den jord, de bruka. Allmänt vitsordas ock alltjämt, att sådana förvärv under de senare åren ägt rum i avsevärd och i stora delar av landet stegrad omfattning. I den mån reglerande bestämmelser tillkomma, som underlätta avyttrandet av fideikommissjord, torde med all sannolikhet ett mycket stort antal under fideikommiss lydande arrendatorer komma att friköpa sina innehavda arrendejordbruk. Enahanda torde förhållandet bliva i fråga om torpare och arrendatorer å ecklesiastisk jord, för den händelse avyttrande av sådan för jordbruksändamål möjliggöres. Emellertid förefinnas, såsom i fjolårsutlåtandet även påpekades, vissa hämmande faktorer, vilka göra, att ett överförande av de osjälvständiga jordbruken i brukarnas ägo för närvarande icke kommer till stånd i den omfattning, som önskligt vore. Då utskottet fortfarande håller före, att dylikt överförande ej utan att ett viktigt samhällsintresse fordras det bör äga rum annat än å frivillighetens väg, finner utskottet det vara angeläget, att berörda hinder i möjligaste mån undanröjas och att åtgärder sålunda vidtagas, som äro ägnade att underlätta överenskommelsen mellan vederbörande angående äganderättens överlåtande å brukaren.

I detta avseende framstår såsom en önskvärd åtgärd genomförandet av en förbättrad jorrdelningsslagstiftning, varigenom utstyckning av jord förenklas och förbilligas. Förslag härom torde, såsom känt, vara att förvänta till nästkommande års riksdag.

I samma riktning komma ock att verka förenklade bestämmelser i fråga om fastighets frigörande från densamma besvärande inteckningar. Sådant frigörande är ju för närvarande ofta förenat med mycket besvär och dryga kostnader. Under remissdebatten 1924 uppgav dåvarande justitieministern, att han hade denna fråga under övervägande, och att förslag i ämnet vore att inom en snar framtid förvänta. Sedermera har justitieombudsmannen i en till Kungl. Maj:t den 2 juni 1924 avlåten framställning hemställt om vissa författningsändringar i syfte att nedbringa kostnaden i relaxationsärenden. De sålunda föreslagna ändringarna äro ägnade att särskilt vad angår de stora bruks- och trävarubolagen tillhöriga fastigheter i mycket väsentlig grad minska kostnaden i ifrågavarande hänseende. Den omnämnda, av justitieombudsmannen gjorda framställningen, vilken tillstyrkts av samtliga myndigheter, som yttrat sig över densamma, är fortfarande beroende på Kungl. Maj:ts prövning. Utskottet vill understryka vikten av att förevarande spörsmål med det snaraste bringas till lösning.

Det väsentligaste hindret emot överförande i större omfattning av arrendejordbruk till självägare bottnar emellertid i de svårigheter, som för respektive arrendatorer äro förknippade med köpens finansiering. I likhet med vad som skedde i fjolårsutlåtandet vill utskottet även nu betona önskvärdheten av att från statsmakternas sida möjliggöres ekonomisk hjälp åt de osjälvständiga brukare, som vilja och äro i tillfälle att förvärva äganderätten till av dem brukade

områden. Utskottet framhöll i föl, att egnahemslån enligt gällande bestämmelser vanligen kunde endast i begränsad omfattning tillhandahållas för nu ifrågakvarande ändamål, ävensom att en utvidgning av egnahemslånerörelsen i detta hänseende otvivelaktigt skulle i hög grad främja frilösen av arrendejordbruk. Andra utvägar kunna måhända ock för ändamålet utfinnas.

En närmare undersökning från statsmakternas sida av vad i hithörande hänseende kan åtgöras anser utskottet vara av förhållandena påkallad.

Denna undersökning synes emellertid utskottet beträffande en grupp av brukare av annans jord böra i samhällsnyttans intresse sträckas än vidare.

Bolagens jordinnehav har ju, såsom känt, till största delen tillkommit så, att bolagen i syfte att åtkomma skogsområden inköpt gamla självständiga bondehemman, och sitta de förutvarande ägarna till dessa sedermera kvar såsom arrendatorer under bolagen och bruka inägojorden. På detta sätt har i synnerhet i Norrland en ej ringa del av den självägande bondebefolkningen förvandlats till av bolagen beroende arrendatorer. En frilösning i stort av dessa jordbruk skulle sålunda här till stor del komma att innebära ett återställande av förhållandena sådana de tidigare varit. Att en sådan utveckling skulle visa sig vara synnerligen ändamålsenlig ur social och samhällsbevarande synpunkt, torde vara höjt över varje tvivel, likasom ock att den skulle vara ägnad att medföra en väsentlig förbättring med avseende å jordbrukens skötsel. Bolagen, vilkas fastighetsförvärv, såsom nämnts, tillkommit för utnyttjande av skogstillgången å fastigheterna, hava naturligt nog i flertalet fall ett jämförelsevis ringa intresse för det rena jordbruket och dess rätta bedrivande.

Om ock åtskilliga omständigheter häntyda på en ökad benägenhet från bolagens sida att vilja avyttra av dem under ovan angivna förhållanden förvärvade jordbruk, synes dock en närmare undersökning från det allmännas sida, huru det härutinnan förhåller sig, vara önskelig. Skulle det därvid visa sig, att å bolagen ankommande hinder för jordbrukens förvärvande befinnas möta för respektive brukare, synes utskottet fog finnas för övervägande av lagstiftningsåtgärder, syftande till att överkomma sålunda mötande hinder. Härvid bör emellertid beaktas, att bolagen för bedrivandet av en rationell skogsvård kunna hava behov av att i viss utsträckning behålla smärre jordbruk såsom boplatser åt skogvaktare och skogsarbetare m. fl. ävensom att i förekommande fall jordbruk kunna hava sådant läge, att deras friköpning kan vara ägnad att medföra synnerligt men för skogsbruket.

Vad nu sagts rörande bolag synes utskottet till viss del gälla även beträffande s. k. enskilda spekulanter.

I samband med den av utskottet sålunda ifrågakädda undersökningen synes ock lämpligen böra tagas under övervägande, vilka statliga åtgärder som med anledning av den av åbokommittén verkställda utredningen angående de å s. k. rekognitionsskogshemman befintliga lägenheter samt å under bruk skatteköpta hemman och lägenheter kunna finnas påkallade till tryggande av dessas brukares rätt till innehav av hemmanen och lägenheterna i fråga.

Med stöd av det anförda hemställde utskottet, att riksdagen med anledning av motionerna I: 166 och 167 samt II: 171 och 172 måtte besluta att i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla om övervägande från regeringens sida av åtgärder, som vore ägnade att främja frilösning av arrendejordbruk i större utsträckning än för närvarande skedde, därvid jämväl borde komma under prövning behovet av en särskild lagstiftning för frilösning av arrendejordbruk, tillhöriga bolag och enskilda spekulanter, ävensom om framläggande för riksdagen av de förslag, vartill dessa överväganden kunde föranleda.

Till utskottets hemställan voro fogade reservationer dels av fyra ledamöter, vilka ansett, att utskottet bort hemställa, att motionerna icke måtte till någon riksdagens åtgärd föranleda, dels av en ledamot utan angivet yrkande, dels ock av ytterligare en ledamot, som hemställt, att riksdagen med anledning av förevarande motioner ville hos regeringen begära övervägande av en lagstiftning och andra åtgärder för främjande av frilösning av arrendejordbruk, tillhöriga bolag, ekonomiska föreningar, enskilda spekulanter och större godsägare.

Riksdagen biföll utskottets hemställan samt avlät skrivelse i ämnet till Kungl. Maj:t den 2 juni 1925.

Kungl. Maj:t uppdrog sedermera åt 1925 års kolonisationssakkunniga att verkställa utredning, i vilken omfattning och under vilka former bistånd borde av staten lämnas arrendatorer för avhjälpande av de med frilösningen av arrendejordbruk förknippade finansiella svårigheter. Vidare uppdrogs åt ordföranden hos de sakkunniga jämte två andra personer (1925 års jordundersökningskommission) att verkställa undersökning rörande bl. a. enskilda jordägarers benägenhet att avyttra arrendejordbruk. Dessa utredningar slutfördes 1927.

Vid 1927 års riksdag hemställdes i motion nr 168 i första kammaren, att riksdagen måtte hos Kungl. Maj:t 1) begära att vid övervägandet av jordfrågorna jämväl beaktas nödvändigheten av ett expropriationsförfarande såsom ett yttersta medel i strävandet för bl. a. utbrytning av arrendejordbruk, samt, om detta icke bifölles, 2) åtminstone hemställa, att det för 1925 års kolonisationssakkunniga i deras instruktion intagna förbudet att befatta sig med expropriationsfrågan måtte varda upphävt.

*Riksdagen
1927.*

Första kammarens andra tillfälliga utskott avstyrkte enhälligt motionen i sitt utlåtande nr 2.

Första kammaren biföll utskottets hemställan.

Vid fjolårets riksdag framlade Kungl. Maj:t i proposition nr 97 förslag till omorganisation av egnahemsverksamheten. Vad anginge egnahemsorganisationens medverkan till arrendefrilösningars befrämjande anslöt sig propositionen till förslag från 1925 års kolonisationssakkunniga, att hushållningssällskapens egnahemsnämnder borde, på begäran av jordägare eller arrendatorer, söka lämna råd och biträde vid värdering, bedömning av lotternas storlek och förseende med jord av skilda slag, köpeavtals ingående, ordnande av lagfarts- och inteckningsfrågor samt upprättandet av ansökningar om erforderliga och påräkneliga lån eller bidrag av statsmedel. Skulle visst hushållningssällskap icke vara villigt att låta sin egnahemsnämnd tillmötesgå från jordägare eller arrendatorer framställda anspråk på biträde med lämnande av här ifrågavarande råd och hjälp, borde det i dylikt fall ankomma på statens egnahemsstyrelse att, i mån av behov och möjlighet, lämna den begärda medverkan. Även i andra fall, såsom särskilt vid planläggandet av omfattande arrendefrilösningar från exempelvis större bolagsdomäner, kunde anledning finnas för egnahemsstyrelsen att mera direkt medverka vid frågans ordnande. Den jordanskaff-

*Riksdagen
1928.*

ningsverksamhet i egnahemsnämndernas egen regi, som enligt förslaget skulle förekomma i vissa fall, torde understundom komma att till större eller mindre del avse även frilösningar av torp och andra arrendejordbruk.

I samband med propositionen behandlades vissa motioner, avseende frågan om expropriationslagstiftning till stöd för bl. a. utbrytning av arrendejordbruk.

Sålunda hemställdes i motion nr 204 i första kammaren, att riksdagen ville hos Kungl. Maj:t begära expropriationslagstiftning såsom ett yttersta medel i strävandena för utbrytning av arrendejordbruk.

Under hänvisning till nämnda motion hemställdes i motion nr 360 i andra kammaren, att riksdagen måtte hos Kungl. Maj:t begära, att vid övervägandet av jordfrågorna jämväl beaktades behovet av ett expropriationsförfarande såsom ett yttersta medel i strävandet för utbrytning av arrendejordbruk.

Vidare hemställdes i motionen nr 268 i första kammaren, att riksdagen, med anledning av egnahemspropositionen, såvitt den rörde frilösning av arrendejordbruk, ville besluta sådana ändringar och tillägg i förslaget, att på lämpligt sätt gäves skäliga expropriationsbestämmelser för vinnande av erforderliga och rimliga uppgörelser vid den tid, på den plats, i den omfattning, mot det pris och till förmån för den person som vederbör.

Sammansatta andra lag- och jordbruksutskottet, som till förberedande behandling förehade ärendet, godkände i huvudsak propositionen samt hemställde i sitt utlåtande nr 2 om avslag å de ovannämnda motionerna, varvid utskottet efter en kortfattad redogörelse för frågans tidigare behandling anförde följande.

Såsom framgår av i detta utlåtande redan lämnad redogörelse har riksdagen tidigare och senast under åren 1924—1927 haft att taga ståndpunkt till motionsvis framställda förslag rörande expropriationslagstiftning till stöd för strävandena att anskaffa jord för bildande av nya jordbruk, att frilösa arrendejordbruk, att utveckla ofullständiga jordbruk och att anskaffa tomtmark för nya bostäder. Därvid har riksdagen funnit sålunda framställda förslag icke föranleda någon riksdagens åtgärd.

I anslutning till den ståndpunkt, riksdagen sålunda hittills intagit, vill utskottet avstyrka de motionsvis nu framställda djupt ingripande förslagen om expropriationsinstitutets utsträckning att avse anskaffande av mark jämväl för de i motionerna åsyftade nya ändamålen. Några framträdande svårigheter att i den fria marknaden uppbringa erforderlig jord för hithörande ändamål torde för närvarande icke göra sig gällande, och genom det av utskottet ovan tillstyrkta förslaget om egnahemsverksamhetens utveckling, åsyftande jämte annat rationellare anordning för jordanskaffning, böra ökade möjligheter öppnas för tillgodoseende av förefintligt jordbehov.

Reservation anfördes av tre ledamöter, som hemställde, att riksdagen måtte hos Kungl. Maj:t begära övervägande och förslag till expropriationslagstiftning såsom ett yttersta medel i strävandena för bildande av nya jordbruk, frilösning av arrendejordbruk, fulländning av ofullständiga jordbruk samt anskaffande av tomtmark för nya bostäder och andra erforderliga ändamål.

Riksdagen beslöt i enlighet med utskottets hemställan.

Utskottet.

Från flera håll vitsordas, att såväl bolag som enskilda jordägare numera visa benägenhet för frivilliga försäljningar av lägenheter, som icke äro för det av

dem drivna jord- och skogsbruket svärmistliga. Anledning finnes också att antaga, att frilösningar av arrendjordbruk komma att öka i omfattning. Den numera verkställda utredningen angående jordägarnas benägenhet att avyttra arrendjordbruk torde givetvis bidra härtill. Ett mera allmänt frilösningssätt torde vara att förvänta jämväl såsom en följd av den sociala arrendelagstiftningen, vilken säkerligen kommer att öka jordägarnas benägenhet att sälja sina arrendegårdar. Att jämväl den reformerade egnahemsorganisationens jordanskaffningsverksamhet torde komma att medverka till ökad frilösning förutsattes av fjolårets riksdag och var en av anledningarna till att årsutlåningen från egnahemslånefonden höjdes från 18 till 20 miljoner kronor. Vissa hämmande faktorer, som tidigare försvårat de osjälvständiga jordbrukens överförande i brukarens hand, hava numera antingen avlägsnats eller ock stå åtgärderna härför i begrepp att vinna lösning. Av betydelse i detta hänseende är, att en reformerad skifteslagstiftning tillkom vid 1926 års riksdag, att år 1925 genomförts vissa författningsändringar, som väsentligen nedbringat kostnaden i relaxationsärenden, samt att under riksdagens prövning för närvarande ligger en proposition, som avser förenkling i fråga om avstyckad fastighets frigörande från densamma besvärande in-teckningar i stamfastigheten. Ytterligare är att erinra, att utredning på riksdagens begäran för närvarande pågår rörande den primära jordbruksfastighetskrediten med hänsyn särskilt till frågan om höjning av gränsen för denna fastighetskredit och till behovet av en ytterligare utveckling av jordbrukshypoteksinstitutionen i syfte att möjliggöra en ökad utlåningsverksamhet. Därest de till grund för detta utredningskrav lig-gande önskemål komma att förverkligas, torde detta komma att bliva av betydelse beträffande kreditgivningen för frilösning av sådana arrendjordbruk, vilkas storlek och värde icke för närvarande medgiva lämnande av egnahemslån.

Av vad sålunda anförts torde framgå, att anledning saknas att beträffande frilösning av arrendjordbruk införa någon på expropriationsrätt stödd rätts-ordning.

Utskottet får alltså hemställa,

att förevarande motioner icke måtte till någon riksdagens åtgärd föranleda.

Stockholm den 8 mars 1929.

På andra lagutskottets vägnar:

K. G. WESTMAN.

Vid ärendets behandling hava närvarit:

från första kammaren: herrar *Westman*, *Thorberg**, *Österström**, *Lindhagen*, *Mellén**, *Granström*, *Tamm* och *Norman**;

från andra kammaren: herrar *Magnusson* i Skövde*, *Magnusson* i Kalmar, *Hage*, *Ödström**, *Johanson* i Hallagården*, *Wallerius**, *Pettersson* i Hallbacken och *Osberg*.

* Ej närvarande vid utlåtandets justering.

Reservation

av herrar *Thorberg, Lindhagen, Norman, Magnusson* i Kalmar, *Hage* och *Pettersson* i Hällbacken, vilka hemställt om bifall till motionernas yrkande.

Till stöd för detta yrkande har herr *Lindhagen*, utöver motionernas motive-ring, ytterligare anfört:

»Uti detta betänkande har lagutskottet särdeles åskådligt utvecklat samma ståndpunkt, som legat bakom avstyrkandet av övriga motioner. Det är fortfarande framför allt 'frivilligheten' som skall räddas eller med andra ord jordägarens maktbefogenhet utan beskränningar. Utskottet hoppas emellertid, att 'jordägarnas benägenhet' att avyttra arrendjordbruk skall komma att ökas i omfattning. Detta är således definitionen på den rätta grundvalen för en 'social' omtanke i detta fall.

Ett grundligare åsidosättande av rättsordningen kan knappast upplinjeras. En rättsordning skänker alla arrendatorer av ifrågavarande permanenta sociala arrenden en rättighet att få sitt hem och sin enda utkomst tryggad efter samhällets oväldiga prövning. Ingen av dem får lämnas ohulpen, när han önskar bli hulpen och ingen får utelämnas att i ovissa framtider komma till korta inför intressenas brutala spel.

Hur skall, det må här ånyo upprepas, detta kunna uträttas av en maktlös jordsökare och en maktlös stat genom att avvakta eller utbedja sig den stora jordägarens gunst och nåd? Hur skall man inför en sådan maktutövning kunna i alla erforderliga fall komma över den nödiga jorden och den tillbörliga skogstilldelningen? Hur skall det kunna ske på den behöfliga tidpunkten, i den vederbörliga trakten, till den erforderliga beskaffenheten, i den behöfliga omfattningen och för det skäligen priset, allt genom bönhörelse från maktutövare, som ha motstridiga intressen och icke kunna vara mera än människor? Hur skall man värna arrendatorerna från äventyret att behöva utbetala ersättning även för egna och förfäders odlingar, vilket icke kan vara rättvist? Hur skall överhuvud taget en frihetsälskande arrendator kunna hjälpas, om allenast slumpen, utskiftad efter gottfinnande av makten, skänker allenast några av arrendatorerna vissa möjligheter och därvid ofta, kanske oftast blott ett minimum av möjligheter. En rättsordning vill giva rättvisa åt var man och på den vägen gagna även det allmänna och i detta fall icke minst jordbruket såsom sådant.

Utskottet förkastar som sagt rättsordningen och kastar sig i armarna på klasskampen, mildrad, om slumpen så vill, i några godtyckliga fall genom väl-görenhetens ordnande under ledning av de konservativa hushållningssällskaps statsunderstödda egnahemsrörelse.»